

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.9.152](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.152)

УДК 336.58

*В. О. Зюзін,
аспірант кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0001-8093-0790*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

*V. O. Ziuzin
Ph.D. Student, Department of State, Local and Corporate Finance
University of Customs and Finance, Dnipro*

FOREIGN EXPERIENCE OF FINANCING SOCIAL PROGRAMS

У статті розглянуто види витрат на соціальний захист країн Європейського союзу в контексті реалізації соціальних програм. Зазначено, що у країнах ЄС соціальний захист становить найбільш вагомому частину державних витрат. Виявлено тенденцію до зменшення частки витрат на соціальний захист. Досліджено фінансове забезпечення соціальних програм у різних країнах світу, зокрема Польщі, Чехії та Німеччині. Розглянуто види витрат на соціальний захист та проаналізовано обсяги цих витрат у країнах ЄС. Зосереджено увагу на видах соціальних програм у Польщі, Чехії та Німеччині. В Польщі є головними подолання безпритульності, підтримка людей з психічними розладами, продовольча підтримка, протидія соціальній ізоляції. Чехія та Німеччина значну увагу приділяють вирішенню питань безробіття. Аргументовано те, що соціальні програми в Україні повинні базуватися на високих стандартах рівня життя людей і у перспективі наближатися до соціальних норм ЄС.

The article defines the role of expenditure on social protection of the countries of the European Union and their grouping. In EU countries, the costs of social protection are divided into: sickness & disability, old age, survivors, family & children, unemployment, housing & social exclusion. It is noted that in the EU countries, social protection is the most important part of public spending. The EU average figures hide significant disparities between Member States and reflect not only differences in living standards but also the diversity of national systems of social protection and demographic, economic, social and institutional structures specific to each EU Member State. A tendency has been identified to reduce the share of social protection in EU countries. Most social programs in Poland receive financial support from the European Social Fund. The financial support of social programs in different countries of the world, including Poland, the Czech Republic and Germany, is examined. The types of social protection expenditures are examined and the expenditures in EU countries are analyzed. The focus is on the types of social programs in Poland, the Czech Republic and Germany. The main social programs of Poland are: overcoming homelessness, assistance program for homeless people; social support for people with mental disorders; support for children and families of communities; food aid; active forms of counteracting

social exclusion. The Polish Government implements the Family 500+ program to increase fertility and reduce child poverty. In the Czech Republic, much attention is paid to promoting social inclusion and combating poverty. The most funded tasks are related to the promotion of social services, service, community life and social housing, the least - the promotion of social enterprises and sheltered jobs. In Germany, social programs aim at the permanent integration of long-term unemployed people into workplaces, subject to payment of social insurance; support for migrants and long-term employment and training; improved access to employment, training and education for persons with disabilities. Comparing the experience of Poland, the Czech Republic and Germany, it is possible to ascertain the effectiveness of the model of co-financing of measures provided by social programs. If in Germany the focus is on migrant issues, then in Poland and the Czech Republic employment. At the same time, sufficient attention and funding is provided to support young people in Poland and Germany. It is argued that social programs in Ukraine should be based on high standards of living standards for people who are fully accountable and comply with social norms of the EU.

Ключові слова: соціальні програми, соціальний захист, фінансування соціальних програм, зарубіжний досвід, фінансування соціальної сфери.

Keywords: social programs, social protection, financing of social programs, foreign experience, financing of social sphere.

Постановка проблеми. Соціальні програми є ваговою складовою внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку її громадян і суспільства загалом.

Кожна країна формує пріоритетні напрями, державні інститути і певні інструменти та механізми, що дозволяють реагувати на потреби соціально- економічного розвитку суспільства. У сукупності це визначає національну модель розвитку держави. Однак, існує загальна тенденція, характерна для всіх розвинених країн – це розширення фінансування функцій держави з метою економічного і соціального розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із реалізацією соціальної політики, фінансування соціальних програм приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Дж. Альфред, О. Амоша, Т. Аткинсон, Н. Борецька, М. Волгіна, Б. Гай, В. Геєць, О. Грішнова, Г. Еспінг-Андерсен, Т. Заславська, Т. Кір'ян, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Макарова, Т. Маршалл, О. Новіков, У. Садова, К. Слюсаренко, М. Садовенко, Дж. Стиглиць, В. Скуратівський, Т. Уільям, Б. Шейла.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду фінансування соціальних програм та визначення доцільності їх впровадження на національних теренах.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні більшість зарубіжних країн приділяють значну увагу проблематиці фінансування соціальних програм, використанню прозорих інструментів та ефективних механізмів узгодження інтересів усіх зацікавлених сторін. В Україні на даний час програми якщо і фінансуються, то відсутній ефект від надання послуг для пересічного громадянина.

Соціальні програми відображають орієнтири внутрішньої політики держави у вирішенні соціальних проблем суспільства. Завданнями держави є визначення проблем, формування соціальних програм і розробка різних заходів, спрямованих на задоволення потреб та інтересів окремих людей і суспільства в цілому.

В країнах Європейського союзу (ЄС) ключовим є витрати саме на соціальний захист. Їх поділяють на певні групи [13, с. 84]:

– «sickness & disability» – витрати на охорону здоров'я та допомогу особам, що втратили працездатність. Ці витрати містять: витрати на інтеграцію на ринку праці осіб з інвалідністю й працівників з обмеженою працездатністю, витрати на виплату допомоги на випадок хвороби та інвалідності;

– «old age» – витрати на соціальний захист людей похилого віку, виплата пенсій, витрати на реалізацію державних програм щодо охорони здоров'я, освіти та соціального житла для людей похилого віку. Ця стаття також містить соціальні витрати на такі послуги для літніх людей, як денний догляд та реабілітаційні послуги, піклування за місцем проживання та інші пільги в натуральній формі;

– «survivors» – витрати на соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника;

– «family & children» – соціальні витрати на допомогу сім'ям і дітям передбачають: грошові виплати (допомоги) сім'ям з дітьми, разом із допомогою на дітей, яка в окремих країнах залежить від рівня заробітної плати батьків та/або віку дитини; допомогу на період відпустки по догляду за дитиною та допомогу самотнім батькам. Фінансова підтримка сімей здійснюється здебільшого через систему оподаткування, в тому числі звільнення від сплати податків;

– «unemployment» – соціальні витрати на допомогу по безробіттю;

– «housing & social exclusion» – витрати для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням житлом малозабезпечених верст населення, та проблем, пов'язаних із соціальною ізоляцією. Соціальна ізоляція – це процес, при якому окремі особи або їх групи частково або повністю позбавляються доступу до різних прав, можливостей і ресурсів, які зазвичай доступні для членів іншої групи і які мають основоположне значення для соціальної інтеграції всередині цієї конкретної групи [1] (наприклад, житло, зайнятість, охорона здоров'я, громадська участь, демократична участь тощо). Гендерна, кастова або етнічна нерівність призводить до соціальної ізоляції, результатом якої є неможливість окремих громадян повною мірою брати участь в економічному, соціальному і політичному житті суспільства, в якому вони живуть.

У країнах ЄС соціальний захист становить найбільш важливу частину державних витрат. Частка витрат на соціальний захист у ВВП останніми роками коливалася по країнах ЄС від 9,5 % в Ірландії до 24,9 % у Фінляндії [5].

Витрати на охорону здоров'я та допомогу з непрацевдатності в 2017 р. склали у середньому по ЄС 2,7 % від загального обсягу соціальних витрат. Серед країн-членів частка цих витрат коливалася від 0,2 % в Болгарії до 4,4 % в Данії. Ці витрати вдвічі перевищують витрати на допомогу по безробіттю.

Стаття «Old age» складає найбільшу частку витрат в усіх країнах-членах. Витрати державного сектору на «старість» становили 10,1 % ВВП ЄС. Частка витрат на соціальний захист, пов'язаних із старістю, найвищою є в Фінляндії (13,8 %) і найнижчою в Ісландії (3,0 %).

Допомога сім'ям та допомога на дитину складає в середньому 1,7 % від загальної суми соціальних виплат в ЄС, допомога по безробіттю – 1,2 %, допомога на житло та соціальне відчуження – 0,5 %. Частка витрат на допомогу сім'ям та дітям становить від 0,6 % у Греції до 4,4 % у Данії. Допомога по безробіттю варіюється від 0,1 % в Болгарії, Румунії та Великобританії до 2,3 % в Фінляндії.

Розглянемо соціальні програми Польщі. Більшість соціальних програм у Польщі отримують фінансову підтримку за рахунок коштів Європейського соціального фонду, який підтримує наступні напрями [2]:

- просування активної політики ринку праці, спрямованої на протидію та запобігання безробіттю;
- протидія феномену соціальної ізоляції;
- безперервна освіта;
- покращення людських ресурсів для розвитку економіки;
- розвиток підприємництва.

У період 2014-2020 рр. Польща отримує від Європейського соціального фонду близько 13,2 млрд. євро. Вони будуть використовуватися на двох рівнях: національному та регіональному. На національному рівні в рамках операційної програми "Розвиток знань та освіти", для якої виділено 4,4 мільярда євро, що становить близько 34 відсотків загальних фондів. Решта понад 66% були розділені між 16 регіональними операційними програмами.

Зараз у Польщі реалізуються наступні соціальні програми:

1. Подолання безпритульності. Програма допомоги безпритульним людям [7].

Реалізація програми відбувається за рахунок бюджетних коштів у частині 44 - соціальне забезпечення. Міністр у справах сім'ї, праці та соціальної політики надає фінансову підтримку проектам, що реалізують цілі Програми у розмірі 6 млн. злотих.

Програма є додатковою до статутних зобов'язань органів місцевого самоврядування у сфері протидії бездомності, а також включає підтримку діяльності правоохоронних органів, що працюють у сфері соціальної допомоги, відповідно до ст. 25 Закону про соціальну допомогу.

Основною метою Програми є підтримка заходів, спрямованих на протидію та вирішення проблеми бездомності. Нова проблема в цій сфері, яка не була включена до поточної Програми для вирішення проблеми бездомності, впровадження нових методів роботи з безпритульними людьми та програмами соціальної та професійної активізації цих людей.

2. Програма "Соціальна підтримка людей з психічними розладами" - листопад 2017 р. (видання 2018 р.) [11].

Основна мета програми полягає у створенні умов, які сприяють поліпшенню життєвого та соціального становища людей з психічними розладами, особливо психічно хворими та розумово відсталими, а отже, посилювати та розширювати мережу соціальної підтримки шляхом співфінансування органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання, які працюють у сфері допомоги соціального забезпечення, зазначене у статті 25 Закону про соціальну допомогу.

3. Відповідно до звіту про виконання завдань програми "День молоді - діти - робота" на підтримку дітей та сімей громад у 2011-2015 [10] рр. було щорічно виділено фінансові ресурси у розмірі 800 000 польських злотих. Було включено понад 6000 дітей та підлітків, у тому числі:

- у 2011 році близько 900 дітей / підлітків;
- у 2012 році близько 1800 дітей та підлітків;
- у 2013 році близько 110 дітей та підлітків;
- у 2014 році близько 1 400 дітей та підлітків;
- у 2015 році близько 826 дітей та підлітків.

Програма отримала великий інтерес серед неурядових організацій та муніципалітетів.

4. Операційна програма "Продовольча допомога" 2014-2020 рр. [9]

Програма фінансується з коштів ЄС та національних коштів (державний бюджет) у розподілі 85% і 15%. Як бачимо, у таблиці 1 початкове розміщення коштів для Польщі на період впровадження в 2014-2020 рр. у поточних цінах – 473,3 млн. євро. Внесок національних ресурсів становить 83,5 млн. євро.

Таблиця 1.
Фінансовий план операційної програми "Продовольча допомога" 2014-2020 рр., млн. євро

	Разом	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Фонд, млн. євро а)	473,3	63,6	64,9	66,2	67,5	68,9	70,2	71,7
Національне співфінансування, млн. євро б)	83,5	11,2	11,4	11,6	11,9	12,1	12,4	12,6
Відповідні державні витрати, млн. євро в) = а) + б)	556,8	74,9	76,4	77,9	79,4	81,0	82,7	84,3
Ставка співфінансування * г) = а) / в)	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85

Джерело: розроблено автором за даними [9]

Витрати, що підпадають під Операційну програму "Продовольча допомога", включають:

- витрати на закупівлю продуктів харчування та їх доставку виробниками до складу партнерських організацій;
- адміністративні, складські та транспортні витрати, понесені партнерськими організаціями у розмірі 5% вартості закупівлі продуктів харчування;
- витрати на заходи соціальної інтеграції, вжиті та заявлені організаціями-партнерами, що надають продовольчу допомогу найбільш вразливим особам у розмірі 5% від вартості закупівель продуктів та продуктів харчування;
- витрати на технічну допомогу у розмірі 4% річного розподілу програм.

5. Програма "Активні форми протидії соціальній ізоляції - новий вимір 2020 року" [8]. Головна мета програми - це включення та посилення участі у суспільному житті і професійне соціальне відчуження та розвиток системи активного включення за підтримки органів місцевого самоврядування та неурядових організацій.

Реалізація програми буде фінансуватися з бюджетних ресурсів у частині 44 - соціальне забезпечення. Міністр у справах сім'ї, праця і соціальна політика має фінансову підтримку проектів у розмірі 21 745 000 злотих, що означає можливість грантів року призначення в розмірі 4,349 млн злотих.

У квітні 2016 р. Уряд Польщі започаткував програму "Сім'я 500+" (Rodzina 500+) для підвищення народжуваності та зниження дитячої бідності шляхом поліпшення умов життя багатодітних сімей. Згідно з програмою, батьки можуть отримати безкоштовну пенсію в розмірі 500 злотих (близько 120 євро) на місяць для другого і будь-яких подальших дітей до досягнення ними 18-річного віку. Додаткова підтримка становить приблизно 12% від середньої заробітної плати в Польщі в 2016 р. [3].

Сім'ї також мають право на отримання допомоги для своєї першої дитини, якщо сімейний дохід становить 800 злотих (близько 180 євро) на одного члена сім'ї або в розмірі 1200 злотих на одного члена сім'ї в разі сімей з дитиною-інвалідом. Допомога на дитину не впливає на право на отримання інших субсидій.

Програма охоплює приблизно 55 % усіх дітей в Польщі у віці до 18 років. Дані показують, що до кінця лютого 2017 р. програму було охоплено понад 3,82 мільйона дітей у віці до 18 років, причому загальна сума витрат 21 млрд злотих. Допомога доступна всім дітям і не обмежена тими, хто народився після початку програми, що означає, що це сприяло значному збільшенню державних витрат на дітей.

Далі розглянемо досвід Чехії в фінансуванні соціальних програм. В Чехії діє операційна програма «Прага – поліс зростання Чеської Республіки». У програмний період 2014-2020 рр. завдяки власній багатофункціональній операційній програмі «Прага – поліс зростання Чеської Республіки» Прага має унікальну можливість залучити гроші на розвиток необхідних напрямків з Європейських структурних та інвестиційних фондів. Доступно у двох фондах 201 590 104 євро [4].

Один з них – Європейський соціальний фонд (ESF), спрямований на покращення можливостей працевлаштування та освіти, надання допомоги людям з обмеженими фізичними, розумовими чи соціальними можливостями.

Другий – Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), який має на меті зменшити економічну та соціальну нерівність окремих районів за рахунок інвестицій у виробництво, транспорт, освіту, побудову центрів соціального та медичного здоров'я, досліджень та розробок, навколишнього середовища. Він покликаний створити нові робочі місця, поліпшити транспортну доступність та покращити загальний рівень життя.

Європейська комісія встановила умову для Праги як більш розвиненого регіону – 50% співфінансування з ресурсів ЄС плюс додаткові 201 590 104 євро, які сплачуються з національних джерел. До

них відносяться державні джерела (кошти з бюджету міста Праги) та приватні джерела (кошти, які отримувач отримує на фінансування проекту).

Кошти, виділені для Празької операційної програми, поділяються на 4 області:

1. посилення досліджень, технічного розвитку та інновацій;
2. стійка мобільність та енергозбереження;
3. сприяння соціальному включенню та боротьбі з бідністю;
4. освіта та просування зайнятості.

Розглянемо пріоритетну область 3 – сприяння соціальному включенню та боротьбі з бідністю. У рамках пріоритетної області доступні кошти для інвестиційних проектів, що фінансуються з Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), і для м'яких, неінвестиційних проектів, що фінансуються з Європейського соціального фонду (ЄСФ).

Фокус інвестиційних проектів:

- питання бездомності – будівництво та реконструкція притулків, денних центрів, контактних центрів, створення засобів для польових програм;
- життя громади – створення або розширення громадських центрів та просторів життя громади – розширення, реконструкція будівель, придбання обладнання;
- соціальне житло – реконструкція, ремонт та перепланування квартир до квартир соціального житла, включаючи притулок, навчання та подальше житло;
- соціальне підприємництво – створення нових соціальних підприємств, розширення існуючих соціальних підприємств, оновлення та придбання обладнання та засобів, пов'язуючи соціальне підприємництво з різними формами соціальних послуг, наприклад, з притулками.

Фокус неінвестиційних, м'яких проектів:

- життя в громаді - соціально-культурні заходи, освітня діяльність, природоохоронна діяльність, дозвілля, підвищення обізнаності, профілактичні та інформаційні заходи для пропаганди здорового способу життя, соціальної роботи в громаді;
- соціальне підприємництво - функціонування новостворених соціальних підприємств та розвиток існуючих.

Подати заявку можуть організації засновані містом Прага, міські округи Праги, Місто Прага, неурядові некомерційні організації, суб'єкти господарювання (лише у сфері соціального підприємництва) [12]. Як бачимо в таблиці 2, найбільше фінансування передбачено за завданням «Сприяння соціальним послугам, службі, життю громади та соціальному життю» - 800 млн. крон, найменше – «Сприяння розвитку соціальних підприємств та захищених робочих місць» - 152 млн. крон. Дублювання завдань пов'язано з поступовим фінансуванням впродовж усього часу дії програми.

Таблиця 2.

Загальний розподіл обсягів фінансування серед завдань операційної програми «Прага – поліс зростання Чеської Республіки» пріоритетної області сприяння соціальному включенню та боротьбі з бідністю 2014-2020 рр., млн. крон

Завдання	Обсяг фінансування, млн. крон
38. Сприяння розвитку соціальних підприємств та захищених робочих місць	42
35. Сприяння соціальній службі, суспільному життю та соціальному життю	300
34. Сприяння життю громади та соціальному бізнесу	300
27. Сприяння соціальним послугам, життю громади та соціальному життю	300
25. Сприяння розвитку соціальних підприємств та захищених робочих місць	65
18. Сприяння життю громади та соціальному бізнесу	400
17. Сприяння розвитку соціальних послуг, життю громади та соціального житла	200
6. Сприяння створенню соціальних підприємств та захищених робочих місць	45

Джерело: розроблено автором за даними [12]

В положеннях ЄС структурні фонди (ЄСФ) на програмний період 2014-2020 рр. визначено, що на національному рівні принаймні 20% фінансування ЄСФ повинні інвестуватися у пріоритетні сфери сприяння соціальній інтеграції та боротьбі з бідністю. У федеральній програмі Німеччини ЄСФ на програмний період 2014-2020 рр. ця мета буде досягнута, зокрема, в боротьбі з довготривалим безробіттям через постійну інтеграцію довгострокових безробітних у робочі місця за умови сплати соціального страхування; підтримці мігрантів та тривалому працевлаштуванню та навчанню; покращеному доступу до працевлаштування, навчанню та освіти для осіб з обмеженими можливостями (включаючи молодь та молодих людей на межі ринку праці та поза досяжності навчального процесу) [6].

ЄСФ / федеральна програма прагне надати приблизно 30 000 осіб, які є довготривалими безробітними та придатними до роботи, перспективи тривалого працевлаштування на регулярному ринку праці. Загальна сума ЄСФ та федеральне фінансування у розмірі 885 млн. євро буде спрямовано на цю програму до 2020 року.

Фінансування дає змогу центрам набирати для роботодавців безробітних чоловіків і жінок на довгий час. Роботодавцям відшкодовуються витрати, понесені тим, що працівники спочатку ще не здатні працювати на повну потужність. Програма розкриває додатковий потенціал робочої сили та сприяє подальшому посиленню внутрішнього попиту.

Метою федеральної програми "Соціальна участь на ринку праці" є сприяння участі в спільноті людей, віддалених від ринку праці за рахунок субсидованої зайнятості та індивідуально підібраних послуг центрів зайнятості, і тим самим покращити їхні шанси на несанкціоновану зайнятість. Програма спрямована на довгострокових безробітних осіб, які отримують пільги. Особливим пріоритетом програми є бенефіціари, які потребують спеціальної підтримки за станом здоров'я. Люди, які живуть з дітьми у спільному домогосподарстві, є другим напрямком програми. Підтримка надається близько 10 000 зайнятим, які повинні сплатити обов'язковий внесок на соціальне страхування (без страхування по безробіттю). Максимальний рівень підтримки протягом 30 годин на тиждень – 1320 євро. Якщо зарплата відповідає мінімальній заробітній платі, це еквівалентно ставці фінансування у розмірі 100%. Можна вводити дотаційну зайнятість з поступовим збільшенням кількості робочих годин. Загалом 450 мільйонів євро з бюджету на інтеграцію (Eingliederungstitel) будуть надані для федеральної програми на період, що охоплює 2015 – 2018 р.

З січня 2015 р. 179 пілотних муніципалітетів по всій країні здійснюють пілотну програму ЄСФ для розширення можливостей місцевих молоді – JUGEND STÄRKEN im Quartier – для якої приблизно 115 мільйонів євро фінансування ЄСФ та 5 мільйонів євро федерального фінансування надаються на 2015-2018 рр. Муніципалітети розробляють послуги з консультивання та наставництва для молоді починаючи від школи до роботи та, зокрема, для тих, хто потребує допомоги. Залежно від потреб муніципалітету, це також включає бездомних молодих людей та молодих біженців. Програма зосереджена на районах та районах у містах, які підпадають під дію програми сприяння міському розвитку «Соціально-інтегроване місто» та інших соціально незахищених районах.

Порівнюючи досвід Польщі, Чехії та Німеччини можна констатувати дієвість моделі співфінансування заходів передбачених соціальними програмами. Якщо в Німеччині робиться акцент на вирішення питань мігрантів, то в Польщі та Чехії на працевлаштуванні. Водночас достатньо уваги та фінансування передбачено для підтримки молоді в Польщі та Німеччині.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У світі існують різні підходи фінансування моделей соціальних програм, існують суттєві відмінності у їх змісті. Члени ЄС постійно розвивають економіку, щоб забезпечити високі стандарти життя та належний рівень соціального захисту, освіти та охорони здоров'я, подолання бідності та нерівності.

Соціальні програми Польщі, Чехії та Німеччини переважно мають спільні пріоритетні напрями, але їх особливості визначається проблемними питаннями, які стоять перед кожною з країн. В Польщі є головними подолання безпритульності, підтримка людей з психічними розладами, продовольча підтримка, протидія соціальній ізоляції. Спільними у всіх країн є програми з підтримки молоді. Чехія та Німеччина значну увагу приділяють вирішенню питань безробіття.

Для майбутніх досліджень буде доречним застосування досвіду країн ЄС у питаннях фінансування соціальних програм в Україні та з метою зміцнення механізму фінансового забезпечення державних соціальних програм на національному рівні. В Україні потрібно переглянути принципи створення та реалізації програмних документів, щоб ресурси використовувалися більш ефективно та відчутним був соціальний зміст пропонованих заходів з дотриманням соціальних норм ЄС.

Список літератури.

1. Development Outlook Blog (2014), "What is Social Exclusion? A Story from the field", available at: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html> (Accessed 03 September 2019).

2. European Commission (2019), "European Social Fund", available at: <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp> (Accessed 03 September 2019).

3. European Commission (2019), "First results of Poland's Family 500+ programme released", available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1246&newsId=9104&furtherNews=yes> (Accessed 03 September 2019).

4. European Social Fund in the Czech Republic (2019), available at: https://www.esfcr.cz/en/detail-clanku/-/asset_publisher/BBFAoaudKGfE/content/european-social-fund-in-the-czech-republic?lang=1 (Accessed 03 September 2019).

5. Eurostat statistics explained (2019), "Government expenditure on social protection", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection (Accessed 03 September 2019).

6. Federal Ministry of Labour and Social Affairs (2016), Strategic Social Reporting – Germany, available at: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16107&langId=en> (Accessed 03 September 2019).

7. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Pokonać bezdomność. Program pomocy osobom bezdomnym", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/pokonac-bezdomnosc> (Accessed 03 September 2019).

8. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Program "Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu - nowy wymiar 2020", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-aktywne-formy-przeciwdzialania-wykluczeniu-spoecznemu-nowy-wymiar-2020> (Accessed 03 September 2019).

9. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa 2014-2020 PO PŻ", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-operacyjny-pomoc-ywnosciowa-2014-2020> (Accessed 03 September 2019).

10. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Sprawozdanie za rok 2012 z wykonania zadań w Programie „Świetlica - Dzieci - Praca” na rzecz wsparcia dziecka i rodziny w gminie w latach 2011 – 2015”, available at: <https://empatia.mpips.gov.pl/web/piu/-/sprawozdanie-za-rok-2012-z-wykonania-zadan-w-programie-%E2%80%9Eswietlica-dzieci-praca%E2%80%9D-na-rzecz-wsparcia-dziecka-i-rodziny-w-gminie-w-latach-2011-2015> (Accessed 03 September 2019).

11. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Zaktualizowany Program „Oparcie społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi” - listopad 2017, dla konkursu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej - Edycja 2018”, available at: <https://archiwum.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/programy/zaktualizowany-program-oparcie-spoeczne-dla-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi---listopad-2017-dla-konkursu-ministra-rodziny-pracy-i-polityki-spoecznej---edycja-2018/> (Accessed 03 September 2019).

12. Programmes of the European Social Fund (2019), Operational Programme Prague – Growth Pole of the Czech Republic, available at: <http://penizeproprahu.cz/o-programu/> (Accessed 03 September 2019).

13. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. (2017), "Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи", *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", Том 27, № 1, С. 80-90.

References.

1. Development Outlook Blog (2014), "What is Social Exclusion? A Story from the field", available at: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html> (Accessed 03 September 2019).

2. European Commission (2019), "European Social Fund", available at: <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp> (Accessed 03 September 2019).

3. European Commission (2019), "First results of Poland’s Family 500+ programme released", available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1246&newsId=9104&furtherNews=yes> (Accessed 03 September 2019).

4. The Ministry of Labour and Social (2019), "Affairs European Social Fund in the Czech Republic", available at: https://www.esfcr.cz/en/detail-clanku/-/asset_publisher/BBFAoaudKGfE/content/european-social-fund-in-the-czech-republic?lang=1 (Accessed 03 September 2019).

5. Eurostat statistics explained (2019), "Government expenditure on social protection", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection (Accessed 03 September 2019).

6. Federal Ministry of Labour and Social Affairs (2016), "Strategic Social Reporting – Germany", available at: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16107&langId=en> (Accessed 03 September 2019).

7. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Pokonać bezdomność. Program pomocy osobom bezdomnym", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/pokonac-bezdomnosc> (Accessed 03 September 2019).

8. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Program "Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu - nowy wymiar 2020", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-aktywne-formy-przeciwdzialania-wykluczeniu-spoecznemu-nowy-wymiar-2020> (Accessed 03 September 2019).

9. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa 2014-2020 PO PŻ", available at: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-operacyjny-pomoc-ywnosciowa-2014-2020> (Accessed 03 September 2019).

10. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Sprawozdanie za rok 2012 z wykonania zadań w Programie "Świetlica - Dzieci - Praca” na rzecz wsparcia dziecka i rodziny w gminie w latach 2011 – 2015”, available at: <https://empatia.mpips.gov.pl/web/piu/-/sprawozdanie-za-rok-2012-z-wykonania-zadan-w-programie-%E2%80%9Eswietlica-dzieci-praca%E2%80%9D-na-rzecz-wsparcia-dziecka-i-rodziny-w-gminie-w-latach-2011-2015> (Accessed 03 September 2019).

11. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019), "Zaktualizowany Program "Oparcie społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi” - listopad 2017, dla konkursu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej - Edycja 2018”, available at: <https://archiwum.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/programy/zaktualizowany-program-oparcie-spoeczne-dla-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi---listopad-2017-dla-konkursu-ministra-rodziny-pracy-i-polityki-spoecznej---edycja-2018/> (Accessed 03 September 2019).

12. Programmes of the European Social Fund (2019), "Operational Programme Prague – Growth Pole of the Czech Republic", available at: <http://penizeproprahu.cz/o-programu/> (Accessed 03 September 2019).

13. Slyusarenko, K.V. and Sadovenko, M.M. (2017), "EU Social Policy: Current Challenges and Prospects", *Economic Analysis: Sb. sciences works*, vol. 27, № 1, pp. 80-90.